

המפגש בין המתנדבים הארצישראלים בצבא הבריטי ובין

שארית-הפליטה

יואב גלבר

לא אעסוק כאן בפרטי פעולותיהם של החיילים הארצישראלים כולם בקרב היהודים בארצות ששחררו מעול הנאצים, כתבתי על כך בהרחבה רבה בספרי¹, אלא אשתדל להאיר כמה מן העניינים העיקריים בסוגיה זו, ולהעמיד את הדברים בהקשרם ההיסטורי הרחב יותר. בסוף 1942, בעקבות הידיעות שהגיעו לארץ על המתרחש באירופה, ובייחוד עם בואה של קבוצת המוחלפים מפולין לארץ בנובמבר 1942, חל מפנה בתודעת היישוב ובהתייחסותו לשואה ובמניעים שהניעו את בניו להתגייס לצבא הבריטי. המפנה לא התבטא בריבוי מתנדבים לצבא הבריטי. עד סוף 1942 התגייסו לצבא הבריטי שמונים אחוזים מכלל האנשים שהתנדבו במשך כל תקופת המלחמה, ואילו מסוף 1942, לאחר שנודע על השואה, התגייסו עשרים אחוזים בלבד מכלל המתנדבים. המפנה התבטא בשינוי עמדותיהם של אלה שכבר שירתו בצבא.

בסוף 1942 ובתחילת 1943 נתעוררו בלב החיילי הארצישראלים שאיפת הנקם והרצון להילחם בגרמנים ורבים מהם, שהתגייסו בשנים 1940-1942 בעקבות הסיסמה "ההגנה על ארץ-ישראל" ושירתו בארץ ביחידות חיל-הרגלים ובסוללות התותחנים, ביקשו עתה להגיע אל החזית ולהשתתף בלחימה עצמה. ובייחוד גברה השאיפה הזאת לאחר שבסוף 1942 ובתחילת 1943 התברר, שהחזית התרחקה מארץ-ישראל, ככל הנראה לבלי שוב.

שאיפתם של החיילים להגיע אל החזית, שאיפה שמשמעותה יציאה מן הארץ, עוררה התנגדות, ובייחוד את התנגדותן של מפלגות השמאל הציוני: "סיעה ב" ו"השומר-הצעיר". התנגדות זו ליציאת החיילים מן הארץ ראשיתה עוד בתחילת המלחמה. היא שככה מעט בשעה שנשקפה סכנה של ממש לארץ-ישראל ועתה שבה ונתחדשה. כך, למשל, עם התעוררותו המחודשת של הוויכוח על [תחומיה הטריטוריאליים של] ההתנדבות לצבא הבריטי וההשתתפות במלחמת-העולם, האשים יצחק טבנקין את מי שביקשו לעזוב את ארץ-ישראל ולצאת אל החזית ב"רדיפת הרפתקאות". עד-מהרה נעשתה שאלת היציאה לחזית נושא לוויכוח פנימי בקרב החיילים ולוויכוח ציבורי ביישוב, והוויכוח הזה נמשך בכל שנת 1943. שני נימוקים עיקריים הניעו את מי שתמכו ביציאה אל החזית:

א. הרצון להילחם בגרמנים ולנקום בהם

¹ יואב גלבר, ספר תולדות ההתנדבות, כרך ג, נושאי הדגל – שליחותם של המתנדבים לעם היהודי, ירושלים, 1983.

ב. התקווה להיות בין משחרריה של שארית-הפליטה ולסייע לה מיד עם השחרור

פעולותיהן של היחידות העבריות בלוב עם שחרורה בסוף 1942 ובשנים שלאחר מכן המחישו את האפשרויות הטמונות בהשתתפותם של חיילים מארץ-ישראל בצבא-השחרור ובחיל-המצב בשטחים המשוחררים. כנגד זאת טענו מי ששללו את יציאתם של החיילים מן הארץ, ששארית-הפליטה יכולה להמתין עד שתפגוש את היישוב בארץ, ולפי שעה מוטב לרכז את הכוחות כאן ולהתכונן לקליטתה ולא לצאת בשליחות מפקדת אליה.

בשלהי קיץ 1943, בשעה שהוויכוח על היציאה לחזית היה בעיצומו, התחולל עוד מפנה ביחסם של מנהיגי היישוב לשואה. הללו הבינו שעמדתה של השארית שנשארה לפליטה בהונגריה, ברומניה, בבולגריה ובסלובקיה ואולי גם בארצות אחרות, תהיה גורם חשוב בקביעת גורלה של ארץ-ישראל לאחר המלחמה. מנהיגי היישוב ביקשו אפוא להגיע אל השארית הזאת עוד בעיצומה של המלחמה – כדי לחנכה, להשפיע על עמדותיה, ולהבטיח, שבבוא שעת-המבחן יהיו אלה עמדות ציוניות. המפנה הזה מסביר במידה רבה את הדחיפה המחודשת שקיבלה תכנית הצנחנים ב-1944; את המעורבות העמוקה יותר של ההנהגה הציונית בפרשת הצלת יהודי הונגריה, ואת נסיעותיהם של מנהיגים ושליחים אל הבלקן מיד לאחר שחרורו.

הדיווחים שנתקבלו מן המשלחת בקושטא הוסיפו בסתיו 1943 משקל לטענותיהם של התומכים ביציאה אל החזית. משה שרת, שחזר מביקור של כמה שבועות בקושטא, וכמוהו וניה פומברנץ (זאב הדרי), איש המשלחת בקושטא, תיארו את העידוד ששאבו היהודים בגולה מעצם קיומן של יחידות צבאיות עבריות, וראו בחייל היהודי את שליחו הנאמן של היישוב של שארית-הפליטה בבוא השעה. אמר פומברנץ:

"אני חושב שאם יהיו לאחר המלחמה כוחות לתנועה, אם יהיו כוחות פנימיים מוסריים, אלה הם החברים שישובו מהחזית והחברים אשר ישובו מגלות פולין. והייתי יכול לספר לכם הרבה מאוד, מהו החייל היהודי בהרגשת החברים שבמחתרת; יש בהם איזה כוח מעודד, ויש הרגשה שאי-שם עומד יהודי איש ארץ-ישראל מחזיק נשק ביד, ויש ראיית חזות הכול בכוח היהודי בארץ-ישראל ובכוח הצבא היהודי, ואין כצבא הזה בכל גלות אירופה, בכל המחתרת של יהדות אירופה".²

פומברנץ תיאר גם את האחדות השוררת בין פעילי התנועות השונות בקרב שארית-הפליטה, אחדות שצמחה על קרקע של גורל משותף ועוררה את שאלת התנועה החלוצית האחידה, שאלה שעתידיה היתה לעמוד כעבור שנתיים במרכזו של המפגש בין היישוב לשארית-הפליטה. בו בזמן, על-פי דבריו של שרת, שרר במשלחת היישוב בקושטא משטר מפלגתי מלווה בחיכוכים.

² פרוטוקול ישיבת מרכז מפא"י, 24 באוגוסט 1943, ארכיון מפלגת העבודה (להלן – אמ"ע) 24/43.

משנתנו מנהיגי היישוב את דעתם על המקום שעתידה שארית-הפליטה למלא במאבק הציוני-שינוי קמעה-קמעה את יחסם לגולה, ובייחוד לשאלת העלייה. במחציתה השנייה של מלחמת-העולם הבינו, שלאחר המלחמה יצטרך היישוב לקלוט את כל מי שישרוד מן השואה, או, כפי שאמרה גולדה מאיר (מאירסון) באחד הדיונים בסתיו 1943:

"בא איזה שינוי. איננו יכולים לדבר על עלייה באותם המושגים שדיברנו לפני עשר שנים. איננו יכולים לטפל בעלייה ובהכשרה כמו שעשינו זאת קודם. עכשיו זאת שאלה של הבאת כל יהודי, לא באשר הוא חקלאי, אלא באשר הוא יהודי ונמצא בגיטו".³

ואילו שאול אביגור (מאירוב), בשעה שדיבר על העלייה שתבוא לאחר המלחמה, אמר: "אין עכשיו עניין של ניפוי בין העולים, כי אנשי תנועתנו הם מעטים מאוד ולא נמצא שם תנועה חלוצית ומסגרות. למעשה נצטרך לקחת מכל הבא ליד, מלבד טיפוסים אנטי-סוציאליים בהחלט ופושעים ללא תקנה. אנו צריכים למידה רבה של אהבת-ישראל. אולי רק בניהם יתאימו לנו מן הבחינה המנטלית. הדבר היחידי שאנו יכולים לעשות למענם הוא להעלותם בהקדם האפשרי".⁴

בן-גוריון הרחיב את התפיסה הזאת וכלל בה גם את יהודי ארצות המזרח. בדיון שהיה בהנהלת הסוכנות ב-20 ביוני 1944, אחרי הפלישה לנורמנדיה, כאשר נדמה היה כי קץ המלחמה קרוב וצריך להיערך לתקופה שלאחר המלחמה, אמר בן-גוריון: "אני מקווה שעם השמדת שישה המיליונים יהיה גורל המיליון שנשאר בהונגריה יותר טוב, ובתורת נוצרים ישארו מאות אלפים יהודים באירופה, שיהיו קנדידטים ראשונים לבתי-תמחוי של אמריקה. אני אומר לפתוח להם בית-תמחוי בארץ-ישראל, להביא אותם לארץ ולהזין אותם פה. כל הפליטים היהודים שיישארו באירופה, להעביר אותם לארץ-ישראל".⁵

הדברים הללו משקפים את הלך נפשו של היישוב בימים ההם לגבי שארית-הפליטה. דעתם של ראשי היישוב היתה נתונה להונגריה, לרומניה, לסלובקיה ולבולגריה – לארצות שבהן, כך סברו, נותרה שארית-הפליטה, ומשום כך איחרו כל-כך שליחי היישוב להגיע לפולין.

בד בבד עם הציפיות הרבות שתלו בשארית-הפליטה לקראת סוף 1943 התעוררו גם חששות שמא לא תגשים זו את הציפיות הללו. זאב שינדל, חבר איילת-השחר ואיש המוסד לעלייה במשלחת בקושטא, בא לארץ בדצמבר 1943 והזהיר מפני ציפיות מופרזות:

"אין עתה בגולה ציבוריות יהודית, אשר רואה את ארץ-ישראל כעניין עיקרי בשביל הצלת היהודים. המטרה הראשונה שרוצים בה היהודים כיום היא לחיות בסטטוס שווה עם הגויים, להיפטר מהחוקים, ממגן דוד צהוב, מאיסור לנסוע ממקום למקום. המטרה הציונית איננה מטרה בשבילם, נהיה לכן יותר זהירים, ובל נחשוב שברגע שייפתחו שערי הארץ יתדפקו

³ פרוטוקול ישיבת מזכירות הוועד הפועל של ההסתדרות, 12 בדצמבר 1943.

⁴ פרוטוקול ישיבת מזכירות מפא"י, 3 במאי 1943, אמ"ע 24/43.

⁵ פרוטוקול ישיבת הנהלת הסוכנות, 20 ביוני 1944.

עליהם רבבות ואלפים. לצינות מוכרח להיות ברור, שעליה להיות ראשונה בשוק. כל המפלגות בגולה לא יהיה להן כוח להרים את היהודים למעשה ציוני, ושליחים שלנו צריכים ללכת יחד עם הצבא".⁶

ב-1944 הלך והתברר, שאפשרויותיו של היישוב להגיע אל שארית-הפליטה, מצומצמות. שליחותם של הצנחנים היתה מוגבלת מאוד בהיקפה, ולא בכל מקום ניתן להם לקיים את שליחותם היהודית. ברומניה היה הדבר אפשרי יותר ובארצות אחרות – פחות. בדצמבר 1943 התחיל המשא-ומתן להקמתן של פלוגות-סעד במסגרת אונרר"א, אבל הקמתן התעכבה, ורק באפריל 1945 יצאה פלוגת הסעד הראשונה ליוון, ואילו אל ריכוזיה העיקריים של שארית-הפליטה באיטליה, באוסטריה ובגרמניה באו פלוגות-הסעד רק כעבור שנתיים מתחילת המשא-ומתן – בדצמבר 1945, ובייחוד בתחילת 1946. שליחות מחתרית היתה אפשרית באותם ימים רק בארצות בעלות קשר יבשתי עם ארץ-ישראל, וגם בארצות הללו, כגון: אירן, עירק, סוריה, מצרים ולוב לא יכלו השליחים היחידים לפעול כמעט, אלא בחסותם ובסיועם של החיילים מארץ-ישראל ששירתו במקום.

בו בזמן הלכו והתבררו באיטליה בסוף 1943 וב-1944 האפשרויות הטמונות בשליחותם של המוני חיילים לארץ משתחררת. כבר באוקטובר 1943 היו באיטליה למעלה מ-1,000 חיילים מארץ-ישראל ומספרם גדל עוד במשך השנה, ועם בואה של הבריגדה לאיטליה בנובמבר 1944 היה מספרם כרבעה. לא הכל, כמובן, טיפלו בניצולים וסייעו להם, אבל כמה עשרות מבין אלפי החיילים קיבלו עליהם את השליחות הזאת בכל נפשם ובכל מאודם; מאות סייעו בעדם ואלפים כיסו על פעולתם. החיילים היו הראשונים שאיתרו את השרידים היהודים בערים ובמחנות ששוכרו; הם שקיבלו את פני הפליטים, שהגיעו מיוגוסלביה בדרך הים, או באו מצפון-איטליה הכבושה בידי הגרמנים; החיילים הם שהושיטו לניצולים סיוע חומרי ושימשו להם פה לפני שלטונות הממשל הצבאי של בעלות-הברית. הם עסקו בחילוץם של ילדים יהודים מידי נוצרים והקימו בעבורם מוסדות חינוך. החיילים גם סייעו לשיקומן של הקהילות, וחידשו את פעילותה של ההסתדרות הציונית, תחילה במחנות ואחר-כך ברומא. בו בזמן התחילו חיילים להקים תשתית חינוכית, הכשירו את הניצולים לעלייה וארגנו אותם לקראת מסעם לארץ-ישראל. על כל אלה ניצחה מערכת ארגונית משותפת ליחידות כולן, בראשותו של "המרכז לפליטים". "המרכז" הוקם בפברואר 1944 בבארי, עבר בקיץ לרומא, ובאוקטובר 1944 – קודם שבאה הבריגדה לאיטליה, ומשהתחילו להסתמן האפשרויות הראשונות להרחיב את הפעולה גם לארצות אחרות בבלקן ובמרכז אירופה, היה ל"מרכז לגולה".

⁶פרוטוקול ישיבת מזכירות מפא"י, 15 בדצמבר 1943, אמ"ע, 24/43, וראה גם פרוטוקול הוועד הפועל של ההסתדרות, 16 בדצמבר 1943.

החיילים באיטליה הקדימו בחודשים רבים את שליחי היישוב האחרים – ליגלים ובלתי-ליגלים, ואף את שליחי הארגונים היהודיים מארצות המערב. אמנם, באביב 1944 הוקמה באיטליה נציגות של הג'וינט, אבל מאחר שהיתה נציגות אזרחית, הוגבלה תנועתם של אנשיה. גם לאחר שהג'וינט נתבסס באיטליה ומימן חלק ניכר מפעילותם של החיילים, עדיין נשאר בידיהם היזמה והביצוע באיטליה כולה ועדיין היו הם היחידים שיכלו לפעול באזורים הסמוכים לקו החזית ובמקומות שהיו סגורים לפני אזרחים.

ככל שהתקרבה המלחמה לסיומה גבר ביישוב הרצון להגיע אל שארית-הפליטה. הפעולה באיטליה נראתה כראשית הגשמתה של השאיפה להביא לשארית-הפליטה את בשורת הציונות ולהעלותה לארץ-ישראל, והקמתה של הבריגדה בקיץ 1944 נתנה לשאיפה הזאת תנופה חדשה וחיזקה את האמונה ביכולת להגשימה. בדברי פרידתו מן הגדוד השלישי, ערב צאתו מן הארץ, דיבר בן-גוריון על שליחותם של החיילים אל יהודי אירופה ואמר:

"היטלר, לא רק שהשמיד שלישי העם היהודי, אלא הוא נתן את המכה האנושה ביותר לתקוות ישראל בארצו. אויבי הציונות יש להם עכשיו פתחון-פה חדש: שאלת הפליטים היהודים ושאלת העלייה היהודית איבדה את חריפותה ורצינותה. באירופה נשאר עכשיו מעט יהודים, ואלה הסתדרו בארצותיהם. זוהי שאלה מכרעת: לאן פניהם מועדות? יותר מהכל תלוי גורל המערכה שלנו ברצונם ובעמידתם של מיליון וחצי יהודים באירופה. אם הם ברגע שיוכלו להשמיע את קולם, אם הם יעמדו רצוצים, מעונים ורפי-יד, יסתפקו בפירורי-זכויות ובחסדים וסיוע שיקבלו מאחיהם העשירים באמריקה ומחברות צדקה בין-לאומיות, או שהם – כיהודים גאים וזקופי קומה – יתבעו יחד איתנו מולדת ועצמאות לעם היהודי ויסתערו על שערי ארץ-ישראל".⁷

בסוף קיץ 1944 נראה היה לראשי היישוב, על-פי דיווחיה של המשלחת בקושטא ודיווחיהם של השליחים הראשונים שהגיעו לרומניה ולבולגריה לאחר שחרורן, שציוניותה של שארית-הפליטה בארצות הללו ונכונותה להירתם למאבק מוטלות בספק. שאול אביגור סקר בשובו מקושטא את הנעשה בבלקן, ארץ אחרי ארץ, ואמר:

"הדבר הראשון והיסודי הוא עייפות יוצאת מן-הכלל אחרי כל מה שעבר עליהם. האנשים אינם מוכנים לשום מאמץ, עתה אין כל רצון ליציאה, חוסר כל רצון להגר. גם ההתלהבות הקומוניסטית החדשה, שאינה מחייבת כרגע לשום דבר, זהו בדיוק מה שדרוש להם ברגע זה: לצעוק הורה, לזרוק פרחים וכו'. בחורים יהודים חושבים שיוכלו להסתדר, יהיו קומיסארצ'יקים. התנועה הקומוניסטית אינה תובעת שום דבר עכשיו, רק לרוץ אחרי העגלה.

⁷ נאום בן-גוריון לפני חיילי הגדוד השלישי של הבריגדה בקריית-מוצקין, 23, בספטמבר 1944, אצ"מ-S-2516078.

הנקודה השנייה זהו דבר שקשה לנו לתאר אותו לעצמנו, אין אנחנו יכולים לשער מהו גודל הניתוק ביניהם ובינינו. אם אנחנו לא נבצר אותם מבחינה ציונית, אם לא נגיע אליהם בכוחות מספיקים, בשליחות גדולה, איני יודע מה יוצל בשבילנו".⁸

ככה, נראתה להם, לראשי היישוב, שארית-הפליטה בשלהי המלחמה.

החיילים נתנו את דעתם להיבט היהודי המיוחד הזה של שליחותם. חיילי הבריגדה יצאו לאיטליה חדרים בתחושת ייעוד ושליחות ציונית ויהודית, תחושה שבאה לידי ביטוי בעיתוני החיילים ובמכתביהם. החיילים הפעילים הוותיקים באיטליה – אנשי היחידות שבאו לשם לאחר הפליטה – ציפו לבריגדה בכליון-עיניים וקיוו שתפיח בשליחות רוח חדשה, אלא שמעייניה של הבריגדה בחודשים הראשונים לשהותה באיטליה היו נתונים קודם-כל לאימונים וללחימה, והשליחות היהודית נדחתה לזמן מאוחר יותר.

ואולם כבר בימים שעשתה הבריגדה בחזית הסניו נתנו האידיאולוגים והפעילים שבין חייליה את דעתם לפגישה המצפה להם עם שארית-הפליטה לאחר הקרבות; ובייחוד לפגישה עם החברים-לנשק – עם הפרטיזנים ולוחמי הגטאות.

באפריל 1945, בזמן ביקורו של משה שרת, ראש המחלקה המדינית של הסוכנות היהודית, באיטליה, נפגשו עמו פעילי הבריגדה, וב-4 במאי לאחר צאתה של הבריגדה מן החזית, ערב כניעתם של הנאצים, סוכמו הדברים ב"פגישת מפקדי הפלוגות". נראה שהיה זה פורום רחב יותר, אפשר שכלל את ועדי-הפלוגות, ובו הוחלט, שהבריגדה חותרת להגיע לאירופה המרכזית, כדי לשמש שם חיל-מצב, ובייחוד לפגוש ולעורר את שארית הפליטה.⁹

ובשעה שהבריגדה ביקשה להגיע לגרמניה, התנהל ביישוב ויכוח קשה על עתידה. שוב התווכחו על יעדי הגיוס ועל היציאה מן הארץ, והמחנות שבו והתפלגו לכאן ולכאן. עד מהרה עבר הוויכוח מחדרי הדיונים במוסדות אל הרחוב, והורי חיילים ונשותיהם ארגנו עצומות ותבעו להחזיר מיד את הבנים והבעלים הביתה. אמהות כתבו למשה שרת (שרתוק), והאשימו אותו שהרחיק את הבנים מן הבית והעמידם בסכנות מיותרות. הנה מכתב שנשלח לשרת וחתום – "אם עבריה".

"והנה אתה אדוני כבר אוסף אסיפות ונואם נאומים בכדי להוכיח ולהשפיע על היישוב שעליו להיות צבא כובש דווקא. צא והקשב ללחש ולשיחות היישוב ותשמע את רוגזו עליך, והלוואי ולא ישלטו בך קללות האמהות ונשי החיילים. קרא את דברי המחותרת הנאצית המאיימת על החיילים היהודים, שנאמנים הם עלינו באכזריותם, ותרתע ותבין ללב רבים ורבות המחכים בכליון עיניים לשיבת הבנים לגבולם. חזור בך, מר שרתוק, כי לב היישוב אינו איתך".¹⁰

⁸ פרוטוקול ישיבת מזכירות מפא"י, 24 בספטמבר 1944, אמ"ע 24/44.

⁹ סיכום מיום 4 במאי 1945, ראה: אצ"מ S-2516064.

¹⁰ מכתב מ"אשה עבריה במולדת" אל שרתוק, 8 במאי 1945, אצ"מ S-2516064.

הוויכוח ביישוב נסב בייחוד על השאלה, האם על הבריגדה לשמש חיל-מצב בגרמניה אם לאו. ההתנגדות לעצם נוכחותה של הבריגדה בגרמניה היתה גדולה לא בקרב מפלגות השמאל הציוני בלבד, אלא גם בתוך מפא"י. יוסף שפרינצק טען: "יהודים בבוכנוואלד כבר אינם, אין לנו להיות אוקופנטים [כובשים] בגרמניה כי בין אוקופציה זו לבין האינטרס היהודי לא יהיה שום קשר. שנית, אני רואה אסון גדול בעצם ההשתתפות באוקופציה. הבריגדה בגרמניה תגיע לידי התדלדלות מוסרית מוחלטת".¹¹

למעשה לא התייצב איש, חוץ מאליהו גולומב, בראשיתו של הוויכוח הזה לצדו של שרת, שתמך בעמדתם של החיילים כפי שהוסברה לו בזמן שביקר אצלם בחזית באפריל 1945, בייחוד מפני שביקש לשמור על קיומה של הבריגדה גם בעתיד, עד שניתן יהיה להביאה לארץ-ישראל. רק ביוני-יולי 1945, כשהגיעו לארץ המכתבים הראשונים מאיטליה ואחריהם החיילים הראשונים שקיבלו חופשת-מולדת, וסיפרו על פגישותיהם עם הצעירים הנוהרים אל הבריגדה ממזרח-אירופה ועל ראשיתה של הפעולה במחנות בדרום-גרמניה, התחיל היישוב להבין את משמעותו של הקשר שבין הבריגדה לשארית-הפליטה ואת חשיבותו, והיו ששינו את עמדתם בדבר עתידה של הבריגדה. שאול אביגור, למשל, נמנה בתחילה על המתנגדים להישארותה של הבריגדה באירופה, ואילו עכשיו – ביולי 1945 – חשב, שמוטב שיישארו החיילים במקום שבו הם נמצאים, בטררוויזיו, מפני ששם הם עושים את העבודה החשובה ביותר.

באותה שעה היו באירופה למעלה מ-10,000 חיילים מארץ-ישראל. בעיקר ישבו באיטליה; יחידים, או קבוצות קטנות שירתו בארצות הבלקן – יוון ויוגוסלוויה – ומעטים בצרפת. מכאן עתידים היו להתפשט בתוך זמן קצר אל בלגיה, אל הולנד, אל גרמניה ואל אוסטריה. וככה, בשעה שהמפלגות בארץ התנצחו על עתידה של הבריגדה – שלא היה תלוי בהן אלא בבריטים – פעלו החיילים באירופה. מיד בתום הקרבות התחילו לאתר ניצולים בצפון-איטליה וסייעו לפליטים מדרום איטליה לשוב לבתיהם בצפון ולקבל בחזרה את רכושם. הפעילות הזאת התנהלה למעשה באיטליה מאז סתיו 1943, ונמשכה עתה באותו ההיקף, על-פי אותם המושגים ועל-פי הניסיון שנרכש בשנתיים שלפני-כן. רק בסוף מאי 1945 – עם העברתה של הבריגדה לטררוויזיו, היושבת במשולש הגבולות אוסטריה-יוגוסלוויה-איטליה – התחילה פעילותם של החיילים לקבל היקף ומשמעות חדשים לגמרי.

החיילים הראשונים שנפגשו עם יהודים מעבר לגבול איטליה היו אלה שעזבו על דעת עצמם עוד במאי-יוני 1945 את יחידותיהם בבריגדה ובשאר היחידות העבריות ויצאו לחפש אחר קרובי-משפחה. עשרות חיילים, ואולי אף יותר, יצאו לדרך; יש שהגיעו לצרפת, להונגריה, לצ'כוסלובקיה ועד לקרפטורוס ולפולין הגיעו. בשוכם ליחידותיהם הביאו עמם החיילים הללו מידע חשוב על מקומות ישיבתם של השרידים באירופה ועל מצבם. גם עשרות החיילים

¹¹ פרוטוקול ישיבת מזכירות מפא"י, 15 במאי 1945, אמ"ע 24/45.

היהודים, שסופחו אל מאגר המתורגמנים של הצבא הבריטי ושירתו בממשל הצבאי באוסטריה ובגרמניה, או נלוו למשלחות צבאיות שיצאו מזרחה לעסוק בענייני הרפטריאציה של שבויי-מלחמה, הביאו ליחידותיהם מידע על השרידים.

בסוף מאי, לאחר שהבריגדה התארגנה בטררוויזיו ולאחר שדעך המשבר שפרץ בין בעלות-הברית המערביות לטיטו בעניין טריאסט, שיגר ועד הבריגדה משלחת ליוגוסלוויה כדי ללמוד על גורלם של היהודים שם. בעקבות המשלחת הזאת נשלחו משלחות רשמיות למחצה גם להונגריה ולרומניה. באותו הזמן התחילו שרידי הנוער הציוני בארצות מזרח-אירופה לחפש את דרכם לארץ, ומשמעו על קיומה של הבריגדה באיטליה פנו אליה. המפגש הראשון בין הבריגדה ליהודים הנעים בנתיבי הבריחה התרחש, לדעתי, לא ביולי 1945 – כפי שסבורים כמה חוקרים – אלא ב-29 במאי 1945 בקלאגנפורט, במקום שבו פגשה קבוצה של חיילים ארבעה צעירים, שנשלחו מבודפשט בשליחותו של הצנחן יואל פלגי לחפש דרך אל הבריגדה. באותו היום באו שליחי הבריגדה הראשונים לבוקרשט. כעבור כמה ימים, ב-2 וב-3 ביוני, הגיעו לטררוויזיו דרך יוגוסלוויה שני שליחים, שנשלחו מטעם חטיבת-השרידים ברומניה למצוא נתיב לאיטליה, לאחר שנודע להם על קיומה של הבריגדה באיטליה. המפגש בין החיילים מן הארץ לשארית הנוער החלוצי במזרח-אירופה התחיל אפוא לקרום עור וגידים בסוף מאי 1945.

בתחילת יוני יצא מטררוויזיו שלמה נצר, אחד מן הצעירים שהגיעו מפולין דרך הונגריה, בדרכו לשוב לבודפשט לקרוא לחבריו הנעים בדרכים או יושבים בפולין לבוא אל הבריגדה. חוץ משליחי התנועות או אנשי התנועות, שהגיעו מפולין ומרומניה דרך הונגריה ויוגוסלוויה, התחילו באותו הזמן לבוא לטררוויזיו גם יהודים סתם, לא מאורגנים, ששמעו את שמעה של הבריגדה והגיעו אליה מארצות מזרח-אירופה.

המפגש עם שרידי הנוער היהודי ממזרח-אירופה עורר בחיילי הבריגדה התרגשות רבה. עוד בתחילת יוני 1945 ראו פעילי החטיבה בעיני רוחם כיצד "מאות אלפי יהודים משארית-הפליטה באירופה יחתרו ויגיעו אל חופי הים התיכון, שם יתרכזו ומשם יעפילו לארץ. זו תהיה מלחמת נואשים על עתידם וקיומם, זה יהיה הפטיש החזק אשר יפוצץ לרסיסים את הספר הלבן".¹² המפגש חיזק את עמדתם של חיילי הבריגדה, שדרשו להישאר באירופה, בוויכוח עם חבריהם אנשי השמאל הציוני, שדרשו לשוב הביתה, על-פי הנחיות שקיבלו ממפלגותיהם בארץ. בעקבות הדיווחים על המצב במזרח-אירופה והקשיים שנתגלו לקראת סוף המלחמה, כשהיו סרטיפיקטים, אבל לא נמצאו די מועמדים לעלייה, נתברר שנוצרו נסיבות חדשות והשליחות המסורתית אינה מתאימה עוד, כפי שציין מרדכי חדש בדיון פנימי של פעילי הבריגדה:

¹² יומנו של חיים דן, ממדבר מצרים עד מינכן, תל-אביב, 1958, עמ' 61-62.

"גם השליחים [הכוונה לשליחים אזרחים] ישבו בכל ארץ שמונה, עשרה, שנים-עשר. הן הפרובלמה עכשיו היא לא בארגון עלייה הבנויה על רצון היהודים ואפשרויות העלייה, ולא בחינוך ממושך כבימים עברו. היהודים לא נחפזים ליציאה ולעלייה, ומטפחים לא מעט תקווה לחידוש החיים [במקומותיהם]. עכשיו השאלה לציונות וליהודים להכות על הראש, לסחוב בעד השערות, לדחוף על סיפון האוניות ולחטוף את הנוער והילדים לעלייה מיידית, כאן לא מספיק לחנך לתפקיד העלאת היהודים, כאן צריך להביא את היהודים המתבוססים לתביעה: העלו אותנו".¹³

הדברים האלה נאמרו בסוף מאי, ערב המפגש עם ראשוני הנוער החלוצי מפולין, והם משקפים את דמותה של שארית-הפליטה כפי שנראתה בעיני החיילים. לאחר הפגישות הראשונות עם הניצולים שהגיעו ממזרח-אירופה לטרוויזיו, כתב מאיר גרבובסקי (ארגוב) לשרת בשמחה:

"הגענו למקורות הנוער היהודי, הגיעו אלינו שליחי ארבע הארצות [פולין, צ'כוסלובקיה, הונגריה ורומניה] והם זורמים כיום אלינו באפיק צר אך בטוח. הנוער בארצות אלה יודע רק דבר אחד – להגיע לבריגאדה. אנו מביאים אותם [מאוסטריה], מטפלים בהם, מאכילים אותם, מלבישים ומעבירים להכשרה, וזה מיטב הנוער. הגענו למינכן; יש לנו כל הסיכויים להגיע לדאכאו. נוכחנו לדעת שאנו עלולים לעשות גדולות, יש המעריכים זאת כעיקר, אפילו יותר מהשתתפותנו בחזית".¹⁴

ואילו באשר לוויכוח שהיה ביישוב בימים ההם על עתיד הבריגדה כתב חיים בן אשר: "... מי שמאמין בתום לב שסיימנו את תפקידנו באירופה, אינו רואה את היקפה העולמי של מלחמת הציונות, ומקומם של יהודי אירופה בצירופו המיוחד עם הכוח היהודי הלוחם".¹⁵

הדברים נכתבו בתחילת יוני 1945. באותם ימים הגיעו החיילים הראשונים למחנות-הריכוז שהיו עתה מחנות-עקורים, בדרום-גרמניה הראשון שבהם לא היה איש הבריגדה, אלא איש חיל-האוויר הבריטי מרטין האוזר, שסייר – בשליחותו של הצלב האדום כביכול – במחנות באזור מינכן וטירול. עם שובו לאיטליה מסר האוזר ל"מרכז לגולה" דין-וחשבון מפורט: באילו מחנות נמצאים יהודים, כמה הם ומהו מצבם ומהן בעיותיהם. הוא דיווח על סירובם של שלטונות הממשל הצבאי האמריקני להפריד במחנות בין יהודים לגויים, ועל התנגדותם של העקורים היהודים לרפטריאציה. בעקבות האוזר באו למחנות עוד חיילים ואחריהם – משלחות מאורגנות. היהודים שאותם פגשו החיילים במחנות היו שונים מבני-הנוער שבאו אל הבריגדה מן המזרח. רוב יהודי המחנות ביקשו לשוב למקומות מוצאם. במשאל שעשו השלטונות האמריקניים בדאכאו, בתחילת מאי 1945, לאחר השחרור, השיבו 2,190 הניצולים

¹³ דברי מרדכי חדש בישיבת ועד-הגדודים בשאלת עתיד החי"ל, סוף מאי 1945, אצ"מ S-25\6076

¹⁴ גרבובסקי לשרתוק, 16 ביוני 1945, אצ"מ S-25\6064.

¹⁵ חיים בן-אשר לנחמיה (גרינצבורג) ואליק (שומרוני), 14 ביוני 1945, אצ"מ S-25\6064.

היהודים שהיו במקום ברובם המכריע, שרצונם לשוב לארצות מוצאם. 236 ביקשו להגיע לארץ-ישראל ו-491 ביקשו להגר לארצות-הברית או לארצות אחרות שמעבר לים.¹⁶ ברור שהתשובות הללו שיקפו קודם-כל רצון טבעי לשוב מיד לארצותיהם ולראות מי נשאר ומה נשאר שם לפליטה. תוצאות המשאל בדכאו אינן מבטאות השקפה פוליטית או אידיאולוגית, אלא מצב פסיכולוגי, שהיה לו משקל מכריע בימים ההם. אבל החיילים, ובייחוד הצעירים הארצישראלים – ילידי הארץ וחניכיה – התאכזבו מנטיית-לבם של ניצולי המחנות לצאת אל ארצות מוצאם ולא דווקא אל ארץ-ישראל. חייל צעיר אחד כתב:

"בסביבתנו היו הרבה יהודים מהונגריה, ורבים מהם חוזרים עכשיו לשם. אמנם בתירוץ שהם יוצאים לחפש את משפחותיהם, אבל איני נוטה להאמין להם. אם רק תהיה להם אפשרות להשתקע שם בחזרה, יעשו זאת יותר ברצון מאשר יעלו ארצה. יהודים חיים כאן משוק שחור, בכל ארצות אירופה פרנסת היהודים היא על רקע שחור, ואם כך, מה הפלא ששנואים אנו על כל העולם?"¹⁷

ככה נראו בתחילה יהודי הגולה בעיני חיילי הבריגדה. כיצד ראו הניצולים עצמם את החיילים? עוד ביולי 1945 כתבה צעירה אחת שהגיעה לארץ מוקדם יחסית:

"בבוקר אחד בחודש מאי 1945 הופיע במחנה שלנו [יודנבורג] חייל ועל שרולו כתובת באנגלית – "פלסטיין". חשבתי לאנגלי הגר בארץ-ישראל. פתאום שמעתי את החייל מדבר רוסית. לא האמנתי למשמע אוזני, ואני שואלת אותו: "אתה יהודי, אתה מדבר עברית?" הוא עונה "כן, אני ארצישראלי". מרוב התרגשות נפלתי מתעלפת. החייל היהודי טיפל בי רבות, סיפר על ארץ-ישראל, אף סיפר על הבריגדה היהודית [נראה שהיה זה אחד מן המתורגמנים או מן הנפקדים שיצאו לדרך ראשונים]. כעבור כמה ימים מופיע במחנה שלנו אוטו ועליו סמל מגן-דוד, ויוצאים מתוכו כמה חיילים והציגו לפני עינינו דבר שלא יכולנו להעלות על דעתנו אף-פעם. על-ידי אנשי הבריגדה הועברנו למקום אחר, לבית מסודר היכן שפגשנו עוד כמה פליטים מהונגריה [נראה שהכוונה לבית-העולים בפונטבה על-ידי טרוויזיון]. רבים מאנשי הבריגדה החלו באים אלינו, הביאו בגדים, אוכל, דברי-מתיקה. קשה היה לנו בזמן הראשון להתרגל לכל שפע הרשמים. הועברנו למילנו. אף שם חיכו לנו יחידות עבריות. מסרו לנו עבודה ליד היחידות. בראשית יולי הובלנו על-ידי אנשי הבריגדה ממילנו דרך רומא לנפולי, ושם ליוותה אותנו היחידה העברית החונה במקום עד שעלינו על סיפון האנייה".¹⁸

¹⁶ סיכום תוצאות המשאל, שערך המשרד היהודי לאינפורמציה בדכאו, מאי 1945, אצ"מ S-25\5233; על הלכי-רוח דומים במחנה בוכנוולד ראה: ארכיון ייו"א, אוסף יוסף שוורץ, תיק מס' 1.

¹⁷ מכתבו של החייל יוסף בנטוויץ אל משפחתו בנהלל, 24 ביוני 1945, פורסם בקובץ הזיכרון לחללי נהלל במלחמת-העצמאות – אשר שכלנו, ב' חבס (עורכת), עמ' 180-181.

¹⁸ מכתבה של הניצולה חנה ה', פורסם ב"מכתב למגוייס", 15 באוגוסט 1945, עמ' 20-22.

מתיאורה של הניצולה מתקבל הרושם, הנכון בחלקו, כאילו יש לנו כאן פיסת ארץ-ישראל באוסטריה ובאיטליה, מיוחדנבורג עד נפולי, שיש בכוחה להזיז את האנשים כרצונה, ממחנה-העקורים ועד לאנייה המפליגה לארץ-ישראל.

ב-21 ביוני יצאה משלחת רשמית ראשונה של הבריגדה, בראשותם של אהרון חוטר-ישי והרב יעקב ליפשיץ (גיל), אל המחנות באוסטריה ובדרום-גרמניה. כביכול כדי לחפש באופן רשמי וממוסד אחר קרובי-משפחתם של חיילים ולעצור את גל הנפקדויות, ובאמת ביקשה המשלחת לברר אם אפשר להעביר את יושבי המחנות אל הבריגדה. אבל בגלל המציאות ששררה במחנות נאלצו לייחד את רוב זמנם למאמצים לשכנע את אנשי המימשל הצבאי האמריקני להפריד את היהודים משאר יושבי המחנות, ולרכזם במחנות משלהם.

המשלחת נפגשה עם הרבנים הצבאיים האמריקניים שטיפלו ביושבי המחנות, למדה מהם על המחנות ויושביהם, ועמדה על מגמות הרפטריאציה – בייחוד לנוכח הרצון לחפש קרובי-משפחה. אנשי המשלחת שבו לטרוויזיו, מסרו את דיווחיהם, ושבּו ויצאו לסיור באוסטריה, בצפון בווריה ובחלק של צ'כיה, שעדין היה בידי האמריקנים.

אנשי הבריגדה החליטו להיאבק קודם-כל נגד מגמות הרפטריאציה ולחזק את הגרעינים הציוניים במחנות. ועם זאת התלבטו האם להשאיר את יושבי המחנות במקומותיהם ולטפל בהם שם, או להביאם לאיטליה. בתחילה השתדלו אנשי הבריגדה להביא לאיטליה את הילדים וכמה מפעילי הציבור שבמחנות, אבל בסופו של דבר, משהתברר שהבריגדה לא תישאר בטרוויזיו, אלא תעבור למקום אחר, הוחלט להשאיר את הניצולים במחנות.

בתוך חודש אחד נפרשה הרשת שטוותה הבריגדה מטרוויזיו, וביוני 1945 הגיעו אנשיה כמעט לאירופה כולה. בכל הזמן הזה פעלו החיילים לבדם ועמם קומץ הרבנים האמריקנים. היישוב לא זו בלבד שלא כיוון את פעולותיהם של החיילים, אלא שאף לא ידע עליה כמעט דבר. הוויכוח שהתנהל בארץ היה, כמובן, מנותק מן המציאות הזאת שהתקמה באירופה. רק באמצע יולי, כשהגיע בן-ציון ישראלי ("זקן החיילים") לארץ, למד היישוב על מעשיה של הבריגדה. ישראלי סיפר בארץ את שראו עיניו: היהודים הולכים אל הבריגדה; החברים בחטיבה, הפעילים בעניינים יהודיים, מקווים לרכז עשרים אלף פליטים; השלטונות יודעים על הנעשה, אך לפי שעה מחשים. "שתי הרבבות הללו", אמר ישראלי, "זוהי אותה התמצית אשר תמריד את האחרים. יהיו מיליון יהודים באירופה – מאה אלף צריכים להביא לגרמניה. אין דרך אחרת. ציבור זה יהיה למעלה מעשרה אחוזים של השארית, והוא יהיה הגרעין אשר יתסיס, ימריד ויביא לזאת שיכירו שאין דרך אחרת מאשר לארץ".¹⁹

תכנית-הפעולה הזאת התגבשה בקרב פעילי הבריגדה עוד בימי הסניו, אלא שאז נראו הדברים רחוקים ולא מציאותיים. המפגש עם ראשוני השרידים בסוף מאי ובתחילת יוני 1945

¹⁹דין-וחשבון של בן-ציון ישראלי, 18 ביולי 1945, ארכיון תולדות ההגנה, 14/81, ודיווחו בישיבת מזכירות מפא"י, 24 ביולי 1945, אמ"ע 24/45.

נתן להם תנופה חדשה. בעקבות זרם הפליטים שהגיעו אל הבריגדה ממזרח-אירופה, והקשר שנוצר עם מחנות-העקורים בגרמניה, נראה היה לפעילי הבריגדה שמה שהיה רחוק מהישג-יד חודש-חודשיים לפני-כן הולך ומתממש. ובו בזמן, כשנודע באירופה על הוויכוחים המתנהלים בארץ בשאלת עתידה של הבריגדה, חששו הפעילים שהתנועה הציונית והיישוב עלולים להחמיץ הזדמנות היסטורית חד-פעמית. תכניתם של החיילים עמדה על שתיים-שלוש רבבות פליטים שיזרמו (כך הניחו) לאיטליה, על מאה-אלף עקורים בגרמניה ועל הבריחה הנמשכת ממזרח-אירופה. הפליטים הללו ישבו במחנות וימתינו לעלייה לארץ-ישראל, ילמדו עברית, הציונים המאורגנים שבקרבת חיילי הבריגדה ידריכו ויכשירו אותם, והיישוב ישלח אליהם משלחת גדולה – משלחת אזרחית או משלחת של חיילי בריגדה חדשים.

בדיון שהיה במוסדות מפא"י על הצעותיהם של החיילים טען שאול אביגור, שאת עיקר המפעל תצטרך לעשות הבריגדה בכוחות עצמה, שכן "לאחרים אין אותן האפשרויות שיש להם, ורק בעזרתם אפשר לעשות דברים". הוא דיבר על הקשיים המעשיים שיש בהעברת שליחים בלתי ילידים לאירופה, ועל החיכוכים הבין-מפלגתיים סביב בחירתם, ולבון העיר אגב כך: "אינני יודע מה גרוע יותר, ההרס שתגרום משלחת גדולה של ההסתדרות למחנות אלה, או אי-שליחתה".²⁰

באמצע יולי 1945 באו מנהיגיה של "חטיבת שרידי מזרח אירופה" לטרוויזיו וכאן פגשו את חיילי הבריגדה. זה היה המפגש הראשון עם האקטיבה הפוליטית והאידיאולוגית של שארית-הפליטה. הצעירים שהגיעו לאיטליה לפני-כן היו אלמונים; הם לא היו לא מנהיגים של קבוצותיהם ותנועותיהם ולא האידיאולוגים שלהן; הם לא ידעו אפילו להסביר בדיוק מה היא "חטיבת השרידים". כשהגיעו אבא קובנר וחבריו לטרוויזיו נראה היה לחיילים-העסקנים, שהנה יש סוף-סוף הנהגה לשארית הפליטה, והם קיימו עמה בירורים – על מה שהתרחש במלחמה ועל אפשרות של שיתוף-פעולה בעתיד. אבל מה היתה "חטיבת השרידים" בעיניהם של חיילי הבריגדה? מתוך המכתבים שכתבו לארץ מי ששמעו את הנאום המפורסם של אבא קובנר בטרוויזיו, או החיילים שהשתתפו בפגישות עם אנשי החטיבה, נראה שלא ירדו לסופה של התופעה ששמה "חטיבת השרידים". קודם-כל נתקשו לזהות ולהגדיר את "חטיבת השרידים" מן הבחינה הפוליטית. הם התקשו להבין את רוח האחדות, המבוססת על הניסיון המשותף בתקופת המלחמה ואת נוהגיהם של הפרטיזנים. במכתבים שנכתבו באותם ימים הובע החשש שמא יצטרפו הצעירים הללו לארגונים הפורשים בארץ, הנוקטים – כך נראו הדברים בעיני כותבי המכתבים – שיטות פעולה דומות כנגד הבריטים. לדעתם, כבר

²⁰פרוטוקול ישיבת מזכירות מפא"י, 10 באוגוסט 1945, אמ"ע 24/45, ופרוטוקול ישיבת מרכז מפא"י, 14 באוגוסט 1945, אמ"ע 23/45.

התאמנו הפרטיזנים הללו להיות טרוריסטים, הם רגילים לפעול בלא מרות, ואם יגיעו לארץ הם עלולים לחזק את כוחו של האצ"ל ואולי אפילו של הלח"י.

שאלת האחדות היתה שאלה מרכזית בבירורים הרעיוניים שנערכו לאחר המלחמה הן בקרב החיילים והן בקרב שארית-הפליטה. בקרב שארית-הפליטה התגבשו שתי מגמות: האחת, מגמת האחדות שנושאה היו "חטיבת השרידים" והארגונים הראשונים שקמו במחנות-הריכוז, שנעשו מחנות-עקורים. מגמה זו, שהתגבשה בעקבות החוויה המשותפת של שנות המלחמה והיתה חזקה יותר מן ההבדלים האידיאולוגיים והפוליטיים שהתקיימו לפניה, היתה מובנת לחיילים, שגם הם, בעקבות השירות המשותף, ישבו יחדיו עם יריבים פוליטיים ואידיאולוגיים ועם אנשים רבים שלא נתנו את דעתם כלל לכל המחלוקות הללו. מגמה אחרת שהתגבשה בקרב שארית-הפליטה היתה שונה, תנועתית, ונושאה היו מי ששרדו מן התנועות בצד הארי בפולין ומי ששבו מלב ברית-המועצות. מי ששרד בצד הארי וראה את התנועה הולכת ונכחדת לנגד עיניו, נשא עמו תחושה של שליחות וחובה לשמר את זכר תנועתו והקפיד על ציוויה. מי שהיה ברוסיה בתקופת המלחמה והחזיק מעמד במידה רבה בגלל הקיום המשותף, הקיבוצי והתנועתי – היתה התנועה בעיניו בעלת חשיבות רבה, ולא היה מוכן לוותר על קיומה הייחודי בשום מסגרת "כללית" כלשהי. החיילים, שלא עמדו בניסיונות דומים, לא הבינו את גישתם של הניצולים הללו ולא מצאו מסילות ללבם.

גולת הכותרת של הפעילות בקרב השרידים, שהחיילים היו רוב מניינה ובניינה משלהי המלחמה ועד תחילת 1946, היתה הסיוור של הוועדה האנגלו-אמריקנית במחנות. ניצולים רבים תבעו בזמן הביקור לעלות לארץ-ישראל ונתנו בכך ביטוי לרצונם הפוליטי. ואף-על-פי שרבים מקרב הניצולים לא ביקשו אולי באמת ובתמים להגיע לארץ-ישראל, אלא לאמריקה, נעשתה התביעה ביטוי לרצונה הפוליטי של שארית-הפליטה. בשמונה החודשים שחלפו מאז המשאל בדכאו ועד סיוור הוועדה התחולל שינוי מהפכני ברצונה הפוליטי של שארית-הפליטה והשינוי הזה היה במידה רבה פרי עבודתם של החיילים.

שליחותם של החיילים גוועה לאיטה במהלך המחצית הראשונה של 1946, עם התקדמות תהליך השחרור והתמעטות מספרם של החיילים הפעילים. במקומם באו אנשי פלוגות-הסעד ואלה העידו על עצמם, שהתקשו להיכנס לנעליהם הגדולות של החיילים, שפעלו דרך קבע במחנות וחיו בין הפליטים, ואילו הם, אנשי פלוגות-הסעד, הופיעו לפני הניצולים במדים של אונרר"א, התגוררו במגורים נפרדים והיו בעלי מעמד מיוחד וריחוק-מה שרר בינם ובין הניצולים.

מה ייחד את שליחותם של החיילים? קודם-כל היתה זו שליחות המונית, ובזה היתה שונה מכל שליחות שהיתה לפניה ואחריה. ואף שלא כל חייל באירופה עסק בעניינים הנוגעים בשארית-הפליטה, עמד עניין שארית-הפליטה על סדר יומה הציבורי של הבריגדה במשך חודשים רבים, וחיילים רבים עסקו בכך ממש ורבים יותר עסקו בכך בעקיפין: בסיוע, בחיפוי,

בכיסוי, בעשיית העבודה השגרתית במקום אלה שעסקו בעניינים יהודיים. המפגש הזה שבין שארית-הפליטה ובין החיילים היה שעתם היפה של פעילי הציבור, שהתגייסו לצבא והם עתירי-ניסיון בפעילות ציבורית ובשליחויות תנועתיות. אבל את הלהט והחזון של בן-ציון ישראלי, חיים בן-אשר, מאיר ארגוב, יהודה טובין וחבריהם ב"מרכז לגולה" בוועד הבריגדה, הזינה תרומתם ופעולתם של מאות מפקדים וחיילים שיצרו תשתית מבצעית, ארגונית ולוגיסטית, שבלעדיה לא ניתן להעלות על הדעת פעולה בהיקף כזה ותוצאות שכאלה. תשתית זו היא שאפשרה למערכת השליחות האזרחית, ובייחוד לשליחות הבלתי-ליגלית, להיערך ולהתפרס באירופה, ולהכין את עצמם ליום שלאחר השחרור, יום שבו לא יהיו עוד חיילים באירופה.

את רוב השליחים שבאו לאירופה בקיץ ובסתיו 1945 הבריחו החיילים בקבוצות ששבו לאיטליה ולצרפת מחופשתן במזרח התיכון. החיילים הם שבנו את מכשירי-האלחוט של מערכת הקשר לצרכים הבלתי-ליגליים. שליחים רבים ישבו באירופה ונעו בה כביכול במסגרת תפקיד צבאי, והחיילים הם שהשיגו בתחילה את הכסף למימון השליחות והיו שותפים גם לארגונה של תנועת הבריחה.

האם היתה הבריחה תנועה מאורגנת? לדעתי התפתחה תנועת הבריחה בכמה שלבים. באוקטובר 1945 התחולל בה המפנה, שבעקבותיו נהייתה מזרם סטיכי של פליטים לתנועה מאורגנת של מבריחי גבולות. השאלה היא, האם הארגון היה קיים גם לפני-כן או שעיקר התנועה היה בחודשים הראשונים שלאחר המלחמה, מתוך ניצול הנדידה הכללית שהיתה באירופה והליכה עם הזרם. מכל מקום, את כיוון התנועה התוותה במידה רבה הבריגדה, והחיילים הם שאפשרו לתנועה לנוע בארצות הכיבוש, בין אזורי הכיבוש באוסטריה לאלה שבגרמניה. והם גם שהובילו את המעפילים לאניות, והם שציידו את האניות במזון, בתרופות, בחגורות-הצלה, בדלק, ובכל שאר הפריטים הנחוצים להפלגה. עד השחרור, באמצע 1946, אורגנו הרוב המכריע של ספינות המעפילים בידי חיילים, או בעזרתם, והפליגו מארצות ששהו בהן חיילים רבים, וקודם-כל מאיטליה.

שליחותם של החיילים היתה כאמור שליחות המונית ומתוך כך היתה גם שליחות כללית. גם בזה היתה השליחות הזאת מיוחדת מכל שליחות אחרת של היישוב לגולה. אמנם, רוב הפעילים ביחידות העבריות שעסקו בעניינים יהודיים היו אנשי תנועות ומפלגות, אך לא כן האנשים הרבים שעסקו במלאכה, שרובם היו משוחררים לגמרי מקשרים מפלגתיים. הם ראו בפעולתם שליחות לאומית-ממלכתית בתקופה שהמושג כמעט לא היה מוכר, על-כל-פנים, לא ביחסים שבין ארץ-ישראל לגולה. זו היתה שליחות ספונטנית שלא כוונה מלמעלה, פרי יזמתם ותושייתם של קצינים וחיילים יחידים, לעתים מפוזרים ומבודדים. למעשה, במשך זמן רב לא הכירו בחשיבותה של השליחות הזאת ולא בפוטנציאל הטמון בה, לא המוסדות הלאומיים ולא המפלגות והתנועות, שחבריהן שירתו בצבא, ואפילו לא ההגנה והמוסד

לעלייה. החשדנות שחשו מקצת מאנשי היישוב כלפי המתנדבים ומניעיהם; ההתנגדות ליציאתם מן הארץ, ובייחוד ראייתם השמרנית את תפקידם ודרכי עבודתם של שליחים, הפריעו לניצול האפשרויות ואולי גם פגעו בשליחות. יצאו מן הכלל הזה שרת ובן-גוריון בלבד, שידעו להעמיד את שליחותם של המתנדבים בתוך ההקשר הכולל של המאבק הציוני לאחר המלחמה.

מקור: שארית הפליטה, 1948 – 1944, יד- ושם, תשנ"א, ע"מ 70 – 53.